
Алла Лучикдоктор філологічних наук,
професор кафедри загального і слов'янського мовознавства
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
allal@meta.ua

КОНЦЕПЦІЯ ПОБУДОВИ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В ПРАЦЯХ Л. А. ЛИСИЧЕНКО ЯК НАУКОВЕ ПІДГРУНТЯ ДЛЯ ВІТЧИЗНЯНИХ ЛІНГВОКОГНІТИВНИХ СТУДІЙ

Останні десятиліття XX й початок XXI століть знаменувалися активізацією пошукової діяльності в галузі когнітивної лінгвістики. Багато відомих учених відстоювали думку про необхідність певного переходу під «парасольку» когнітивістики, наприклад, таких наукових галузей, як теорія пізнання, психологія, штучний інтелект, нейрофізіологія, лінгвістика. Зазначене розмаїття дисциплін, об'єднаних ідеєю пізнання внутрішньої організації розуму, деякою мірою підпорядковувало їх когнітивістиці, відсуваючи власні об'єкти дослідження або традиційні шляхи їх пізнання на задній план. Нова система поглядів, зокрема й на мову, усе частіше іменувалася революційною. У лінгвістиці міцнішали думки про нову науку про мову й неважливість традиційних її обстежень, при цьому часом навіть забували, що саме мова може слугувати прототипом для досліджень когніції.

Наслідком новітніх підходів до розуміння мови стало створення в межах когнітивної лінгвістики кількох лінгвістичних шкіл в Україні: черкаської, запорізької, херсонської та ін. Поринувши в царину когнітології, предметом дослідження якої є когніція, тобто взаємодія систем сприйняття, представлення й продукування інформації в слові, представники цієї сфери, через відсутність власної теорії й концепції дослідження, мусили визначатися, у якому напрямі розвиваються вітчизняні дослідження — чи то шляхом класичного американського когнітивізму, чи то за принципом російських структурно-семантичних пошуків. Важливим виявилось і те, на яких позиціях вони перебувають щодо таких засадничих понять, як сутність мови, її взаємодія з дійсністю, мисленням, свідомістю, логікою, мовленням, чи керуються вони у своїх пошуках теорією «лінгвальної відносності», чи заперечують її, адже, з погляду О. Т. Кривоносова, «когнітивно-комунікативна лінгвістика» — це повернення до старої як світ проблеми «взаємовідношення мислення й мови» [Кривоносов 2006, с. 146].

Сьогодні у вітчизняному мовознавстві, на нашу думку, лише представники Харківської лінгвістичної школи, завдяки конструкторові дослідницької проблематики Лідії Андріївни Лисиченко, торують власний шлях наукових пошуків у галузі когнітивної лінгвістики. Якщо заглибитися в міркування Л. А. Лисиченко щодо наукової діяльності в антропоцентричній парадигмі, стає очевидним, що дослідниця передовсім розвивала погляди свого видатного земляка О. О. Потебні, який насправді був передвісником когнітивної лінгвістики й пра-

ці якого вчена надзвичайно цінувала. «Одним із видатних філологів, — зазначала Л. А. Лисиченко, — що надавали великої ваги проблемам взаємодії мислення людини, її світогляду і мови, був, як відомо, О. О. Потебня» [Лисиченко 2009, с. 11].

Плинність лінгвістичної традиції в працях Л. А. Лисиченко спостерігаємо під час її витлумачення термінології когнітивної лінгвістики в співвіднесенні з мовними фактами, встановленими й описаними видатним О. О. Потебнею. Як відомо, надаючи характеристику внутрішньої організації слова, О. О. Потебня виокремив у ньому два змісти — об'єктивний і суб'єктивний. Л. А. Лисиченко узгодила ці спостереження вченого із сучасною науковою термінологією, довівши, що об'єктивний зміст у слові співвідноситься з лексичним значенням і його поняттєвою основою, а суб'єктивний — із концептом [Лисиченко 2009, с. 11]. Запропонувавши визначення дискусійному терміну *концепт*, дослідниця також виходила із положень О. О. Потебні, наголосивши, що в його працях «фактично дається визначення концепту в сучасному розумінні» [Лисиченко 2009, с. 22]. На противагу поширеним поглядам про конструювання концептів за встановленими синоптичними схемами Л. А. Лисиченко, наслідуючи традиції українських мовознавців, переконувала, що значення концепту «передається в мові не окремим словом, а лексико-семантичним мікрополем мовних елементів» [Лисиченко 2009, с. 22, 23]. Із цього випливає, що конструюванню концепту має передувати будування лексико-семантичного поля, на чому свого часу наголошували й ми [див. Лучик 2009], однак, на жаль, наші спостереження були не зовсім однозначно сприйняті мовознавчою спільнотою.

У своїй концепції побудови мовної картини світу Л. А. Лисиченко послугувалася й іншими новітніми на той час для мовознавства термінами, трансформуючи їх у традиційно лінгвістичний вимір. Так, міжгалузеву номінацію *фрейм*, дефініцію якої пропонували лідери когнітивістики з опертям на факти позамовної дійсності, порівнюючи фрейми з модулями технічного пристрою, з рамкою кіно тощо, Л. А. Лисиченко пояснювала абсолютно лінгвістичними категоріями: *фрейм* — це елемент концепту, якому в семантичній структурі лексичного значення відповідають семи. Можна припустити, що проникнення в традиційне мовознавство масиву термінів із когнітивістики не викликало в науковиці вагомих заперечень, а лише спонукало її до конструювання алгоритму внутрішньої організації цих одиниць крізь призму власне лінгвістичної проблематики.

Розуміючи під *мовною картиною світу* «характер відображення в мові концептуальної картини світу і мовні засоби вираження знань про неї» [Лисиченко 2009, с. 14], Л. А. Лисиченко тим самим, з одного боку, встановлювала співвідношення між мовною й когнітивною картинами світу, а з іншого — визначала предмет дослідження мовної картини, яким, на її думку, мають бути знакові одиниці — морфеми, слова, стійкі сполучення слів. Важливою у цьому аспекті є й акцентуація на запереченні нехтування обстежень матеріальної форми знаків, без якої вони не можуть існувати.

Глибоке занурення лінгвістичної думки на помежів'ї XX–XXI століть у проблематику власне когнітивістики викликало справедливе занепокоєння в мовознавчих колах, коли навіть доводилося нагадувати, що об'єктом мовознавства усе ж є мова [див. Лучик 2011]. Проте вже й на той час Л. А. Лисиченко пропонувала такі шляхи опрацювання мовного матеріалу крізь призму антропоцентричної парадигми, які б не відсували власний об'єкт дослідження на периферію мовних пошуків. Так, визнаючи, що в мовній картині світу функціонують різні категорії психічного й логічного порядку, дослідниця наполягала, що ототожнювати їх не можна, оскільки вони пов'язані з різними картинами світу. Мовній картині світу притаманні логічні категорії, що відбиваються в мовних одиницях [Лисиченко 2009, с. 20]. Із цього випливає, що конструювання мовної картини світу має здійснюватися через пізнання мовних одиниць та їхніх зв'язків.

Збереження традиційних поглядів щодо обстеження мови як об'єкта мовознавства й творче опрацювання новітніх надбань сучасних галузей лінгвістики — властивість усієї наукової спадщини, що її залишила Л. А. Лисиченко своїм вдячним послідовникам, які сьогодні активно розвивають і добросовісно популяризують ідеї свого Вчителя.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Кривоносов А. Т.* Мышление, язык и крушение мифов о «лингвистической относительности», «языковой картине мира» и «марксистско-ленинском языкознании» (Подступы к сущности языка). Москва ; Нью-Йорк : ЧеРо, 2006. 821 с.
2. *Лисиченко Л. А.* Лексико-семантичний вимір мовної картини світу : [монографія]. Харків : Вид. група «Основа», 2009. 191 с.
3. *Лучик А. А.* Компонентний аналіз у зіставних дослідженнях лексичних одиниць. *Сучасні дослідження з іноземної мови : зб. наук. праць.* Вип. 7. Ужгород : ТОВ «Папірус-Ф», 2009. С. 258–262.
4. *Лучик А. А.* Про плинність лінгвістичної традиції. *Магістеріум. Мовознавчі студії.* Вип. 37. Київ : ВПЦ НаУКМА, 2011. С. 45–49.